

BALKANLAR'DA BİR ARADA YAŞAMA KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA KİMLİK ÇATIŞMASINDAN KÜLTÜREL ENTEGRASYONA TÜRK DİLİ VE KÜLTÜRÜNÜN ÖNEMİ

Zülfikâr Bayraktar*

Özet:

Balkanlar, Osmanlı hâkimiyetinden çıktığı dönemden günümüze karmaşanın, savaşın ve ölümlerin eksik olmadığı sorunlu bir bölge olarak akıllarda yer etmiştir. Kendi içinde adaletin sağlanamadığı bu bölgede, geçmiş dönemde Osmanlının bu bölgeyi yaklaşık olarak 600 yıl nasıl sorunsuzca idare ettiği sorusunun cevabı hâlâ günümüz araştırmacıların üzerinde önemle durdukları konuların başında gelmektedir.

Makalede, Osmanlının geçmişte Balkanlar'da tesis ettiği barış ve huzur ortamının nasıl sağlandığı ve bu noktada Türk dili ve kültürünün önemi, Balkanlar'da bir arada yaşama kültürü bağlamında kimlik çatışmasından kültürel entegrasyona gibi konulara vurgu yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Kimlik Çatışması, Kültürel Entegrasyon, Türk Dili ve Kültürü, Halk Bilimi.

The Importance of Turkish Language and Culture over Identity Conflict and Cultural Integration in the Context of Co-existence in the Balkans

Abstract:

The Balkans has always been remembered as a problematic area with the chaos, wars and death since the Ottoman Empire lost power in this territory. In an area where justice cannot be secured in itself nowadays, how the Ottoman Empire was able to rule this area without any problems for 600 years is still a mystery for the researchers. This issue is one of their hot topics.

In this paper, we will highlight how the Ottoman Empire established a peaceful environment in the Balkans and the importance of Turkish language and culture at this point. We will emphasize the importance of Turkish language and culture over identity conflict and cultural integration in the context of co-existence in the Balkans as well.

Key Words: The Balkans, Identity Conflict, Cultural Integration, Turkish Language and Culture, Folklore.

* Yrd. Doç. Dr., Gediz Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. zulfukar.bayraktar@gediz.edu.tr

“Türkçenin çekilmediği yerler vatandır.”

Yahya Kemal Beyatlı

Balkan kelimesi “dağ, dağlık yer, çalılık ve engebeli yer” anlamlarına gelen Türkçe kökenli bir kelimedir. Balkanlar ise günümüzde Hırvatistan, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Slovenya, Arnavutluk, Makedonya, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Trakya’yı içine alan bölge olarak tarif edilmektedir. Balkan yarımadası, jeopolitik konumu nedeniyle Avrupa’nın Doğu’ya açılan kapısı mesabesinde. Bu özel konumundan dolayı, siyasi ve beşerî coğrafyası ile tarih boyunca çeşitli dünya milletlerinin ilgisini çeken bir bölge olmuştur. Yarımadanın ilk dikkati çeken coğrafi özelliği dağlık ve engebeli oluşudur. Zor geçit veren dağlar çeşitli bölgeler arasında, bilhassa batıda irtibatı güçleştirerek kültür, dil ve geleneklerin çok farklı biçimde gelişmesine sebep olmuştur (Karpas, 1992: 25c). Bu bağlamda Balkanlar, bulunduğu coğrafya, kültür ve medeniyet dairesinde tanımlanmaya ve anlamlandırılmaya çalışıldığında, tamamen zıt kutuplara ait kültürel yapıların, farklı ekonomik sistemlerin, birbirinden ayrı ve benzer olmayan toplumsal yapıların ve büyük ölçüde farklı askerî anlayışların, coğrafi temas zorunluluğundan karşılaştıkları ve iç içe geçerek oldukça girift ve bir o kadar da başka yeni bir yapı oluşturdukları bir bölge olarak anılagelmıştır (Akın; Çetin, 2011: 53-54). Bu yüzdendir ki tarih boyunca Balkanlar, hem kültürel zenginliğin ve coşkunluğun ve de ayrışmanın ve çatışmanın merkezi olmuştur.

Balkanlar altı yüz yılı aşkın bir dönem Anadolu ile aynı siyasi ve idari yapının içinde var olmuş bir coğrafyadır. Güneydoğu Avrupa’nın bütünü kapsayan bölge, uzun süreli olarak Osmanlı Türklerinin yönetimi altında olduğundan, siyasal bakımdan Avrupa’daki Türkiye olarak tanımlanmıştır (Sloane, 1987: 9). Bu yüzdendir ki günümüz Avrupası, Balkanları hâlâ bir Osmanlı hinterlandı olarak görmekte ve Balkanları ve Balkan milletlerini ötekileştirmektedir. Fakat içinde barındırdığı etnik, dinî ve kültürel farklılıkların hem bir arada yaşama kültürünü hem de bir parçalanmışlık ve çatışma ihtimalini bir araya getirmiş olması, Balkan coğrafyasını dünya tarihi için olduğu kadar ülkemiz için de önemli kılmaktadır (Oruç, 2011: 236).

XX. yüzyılda dünyanın en kanlı, en karışık ve en huzursuz bölgelerinden biri olan Balkanlar, günümüzde hâlâ Avrupa’nın ortasında, büyük bir sorun olarak durmaktadır (Mazower, 2001: 4-9). Bölgede yaşanan kimlik çatışması bu durumun en önemli nedenlerinden biridir. Balkanlar’daki son savaşların ardından imzalanan anlaşmalar, bölgeye barışı getirmişse de, bu coğrafyada adaletten söz etmek günümüz için bile çok olası görünmemektedir. Bu yönüyle Balkanlar’da hâlâ bir otorite boşluğundan söz etmek mümkündür.

Balkanlar ve Osmanlı

Osmanlıdan çok önce bölgeye giren Türkler, Osmanlı ile beraber bölgeye istikrar getirmişlerdir. Bu istikrar dönemi yaklaşık olarak 600 yıl boyunca Balkanların bir kimlik kazanmasında en önemli etkenlerden biri olmuştur. Osmanlı öncesi çok parçalı ve birbirinden kopuk bir hâlde yaşayan Balkan milletleri, Osmanlı ile beraber istikrar ve huzura kavuşmuşlardır. Fakat savaş, kan ve gözyaşı, Balkanların Osmanlı hâkimiyetinden çıkmasından sonra bölgenin kaderi hâline gelmiştir. Özellikle son büyük savaşın ardından, demokrasinin ve insan haklarının önem arz ettiği günümüzde bile Balkanlar'da, Osmanlı'nın bu bölgeyi altı asır nasıl istikrarla yönettiği sorusu yeniden gündeme gelmiştir.

Öncelikli olarak, Osmanlı egemenliğinin ve gücünün Balkanlar'daki hızlı yayılışını, merkezîyetçi yapısını bölgede nasıl tesis ettiğini ve kısa zamanda bölgede nasıl organize olduğunu anlamak için Osmanlı yönetim sistemini iyi tahlil etmek gerekmektedir (İnalçık, 1954: 107). Eldeki tarihî vesikalar ve özellikle de Osmanlı, Bizans ve Slav kaynakları incelendiğinde XIV. yüzyılda ateşli silahları ustalıkla kullanabilen güçlü bir Osmanlı ordusu ile karşılaşılmaktadır. Bu dönemde, Osmanlı ordusu, mühendisliğe dayalı ateşli silahları sayesinde Balkanlara girerek bölgede mutlak bir hâkimiyet sağlamıştır (İnalçık, 1954: 108-125).

Osmanlı'nın Balkan bölgesine getirdiği yeni yönetim sistemi, bölge milletleri tarafından çok çabuk benimsenmiştir. Osmanlı bölgedeki iktisadi ve sosyal yapıyı bütünüyle değiştirmiştir. Bundaki en önemli etkenlerden biri, bölgedeki feodal Hristiyan yapının bölge insanlarını ve emeklerini sömürmesi olmuştur (İnalçık, 1954: 109-128). Osmanlı öncesinde yerel halklar, adaletsiz yönetimler karşısında iyice sinmişler ve adeta bir kurtarıcı arayışına girmişlerdir. Zaten Osmanlı'nın bölgeye kılıç zoru olmadan girmesi ve bu bölgede rahatlıkla hüküm sürmesinin altındaki birinci neden bu olmuştur. Ayrıca, Osmanlı'nın bölge halklarını koruması ve devlet güvencesi altında bir yaşam sunması, Balkan milletlerinin özlemini duyduğu bir atmosferdir. Osmanlı ile beraber vergiler düşürülmüş ve halkın devlete olan angarya hizmetlerine son verilmiştir. Köylü rahatlamış, asayiş kurulmuştur. Osmanlı buna ek olarak eski sınıfın kudretlerini ortadan kaldırmış, onun yerine orta sınıfı destekleyerek bölge halklarını entegre sürecine dâhil etmiştir (Kutlu, 2007; 3-5).

Osmanlı devlet sisteminin en belirgin özelliği tebaasına hoşgörülü yaklaşımı olmuştur. Özellikle Hristiyan eyaletlerde yerel diller, dinler ve hatta siyasal ve sosyal kadrolar korunmuş; kilise ve ruhbanlarla anlaşarak onlara vergi imtiyazı dahi sağlamıştır (Kutlu, 2007; 8-9). Bölgedeki Hristiyan kavgasına son veren Osmanlı, özellikle Bogomilizm inancına sahip zümrelere gösterdiği hoşgörü ve yaklaşımı ile ileride bu inanç sahiplerinin din değiştirip Müslüman olmalarına zemin hazırlamıştır (Albayrak, 2005: 3-8). Hâkimiyet sağlanan bölgelerdeki halkın asimilasyonu düşünülmemiş, ne

zorla Türkleştirme ne de zorla İslamlaştırma politikası güdülmüştür. Bunun aksi olmuş olsaydı Yunan, Bulgar, Sırp ya da başka dillerin, Hristiyan mezheplerin ve yerel halkın kültürlerini günümüze kadar nasıl devam ettirebildiklerini açıklamak mümkün olmazdı (Mantran, 1992: 13).

Balkanlar'daki Türk ve Müslüman olmayan toplumlar, o zamana kadar belki de tarihlerinin en rahat ve toleranslı dönemlerini yaşamışlardır. Zaman zaman dile getirilen, Osmanlının Balkan milletlerinin etnik kimliklerini zayıflattığı iddiaları gerçeği yansıtmamaktadır. Osmanlı XIX. yüzyılın son dönemlerine kadar hâkimiyet sağladığı hiçbir alanda ne etnik bir söylemde ne de böyle bir uygulamada bulunmuştur (Akın; Çetin, 2011: 57). Şayet böyle bir durum söz konusu olsaydı, Osmanlının bölgede yaklaşık olarak altı asır söz sahibi olması mümkün olmazdı. Osmanlının Balkanlar'da barış ve huzuru tesis etmede başarılı olmasında birçok etken vardır. Daha önceden de vurgulandığı gibi, bunlardan en önemlisi, Osmanlının güçlü bir devlet teşkilat yapısına sahip olmasıdır. Bu güçlü devlet teşkilat yapısı Osmanlının var olduğu yerlerde kendini fazlasıyla hissettirmektedir. Bu yapı baskıcı değil, aksine hoşgörüyü ve şefkati kendine ilke edinmiştir. Bu yüzden Osmanlı varlık gösterdiği her sahada yerel değerlere saygılı olmuş ve insanı her zaman değerli görmüştür (Todorova, 2010: 330-335).

Osmanlı toplumu, Müslüman ve gayrimüslim olmak üzere iki ana gruba ayrılmıştı. Bireylerin toplumdaki statülerini belirleyen temel faktör dindi ve toplum inanç temelinde göre çeşitli milletlere ayrılmıştı. Millet, bir din ya da mezhebe bağlı topluluk anlamına gelmekteydi. Özetlersek, Osmanlıda millet kavramı, bir ırkı ya da ortak bir dile sahip topluluğu ifade etmek için değil, aynı inanç ya da mezhebe mensup insanları ifade eden idari ve kültürel bir terim olarak kullanılmıştır (Çolak; Elibol, 2011: 315-316). Bu durum, Osmanlıda milliyet kavramının ve fikrinin neden yaygın olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Osmanlıya göre, Müslüman ya da Müslüman olmayan şeklindeki sınıflandırma, toplum algılamasındaki esas referans noktası olmuştur.

Osmanlı özellikle gayrimüslimlere birçok alanda hak ve özgürlükler tanımıştır. Bu durum zaman zaman eleştiri konusu olsa da, Osmanlı yönetiminde esas olan özellikle gayrimüslimlere devletin şefkatli yüzünü göstermek olmuştur. Devlet Tanrı'nın yeryüzündeki gücüdür. Bu yüzden de devlet aynen Tanrı gibi adaletli ve cömert olmalıdır düşüncesi genel olarak Osmanlı hükümdarlarının sahip olduğu bir anlayış biçimidir. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslim topluluklara tanınan hak ve özgürlüklere bakıldığında belli başlı hususlar dikkat çekmektedir. Gayrimüslimler devlet yapılanmasında istihdam edilmiş ve genellikle tercümanlık, hekimlik, mimarlık ve cerrahlık gibi meslekleri icra etmişlerdir. Eğitim ve aile hukuku gibi özel hukuk alanına giren konularda ve aralarındaki ihtilaflarda prensip olarak kendi mahkemelerine başvurmuşlar; Müslümanlarla yaşanan anlaşmazlıklarda ise davaları kadı huzurunda görülmüştür. Ayrıca, veraset,

vasi tayini, nafaka vb. konularda ve kendi aralarındaki ihtilafların çözümünde, arzu etmeleri hâlinde kadıya başvurabilmişlerdir (Çolak; Elibol, 2011: 316-317).

Askerlik vazifesinden muaf tutulan gayrimüslimler inanç, eğitim ve mülkiyet gibi daha birçok konuda geniş haklara sahip olmuşlardır. Ayrıca, bu alanlardaki örgütlenmelerine dışarıdan müdahale edilmemiştir. Bu prensip, devletin üzerinde önemle durduğu konuların başında gelmiştir. Bununla beraber, gayrimüslimler, Müslümanlar gibi devletin sosyal yardımlarından faydalanma hakkına da sahip olmuşlar ve hastalık, sakatlık gibi çeşitli sebeplerle çalışamaz duruma gelenlerle fakirler, askerlik vergisine karşılık gelen cizyeden muaf tutuldukları gibi devletten yardım da almışlardır (Çolak; Elibol, 2011: 316-317; Kutlu, 2007: 3-14). Türk vakıflarının sosyo-ekonomik ve kültürel alanlarda topluma sunduğu bütün hizmetlerden, gayrimüslimler de hiçbir ayrıcalığa tabi tutulmaksızın yararlanabilmişler ve kendi vakıflarını kurabilmişlerdir (Çolak; Elibol, 2011: 316-317; Kutlu, 2007: 3-14). Dönemi içerisinde mesele değerlendirildiğinde, neredeyse gayrimüslimler, Müslüman tebaadan daha çok haklara sahiptir demek kanaatimizde yanlış bir tespit olmaz.

Balkan ülkelerinde, hem kilise, hem cami, hem de havrayı aynı sokakta görebileceğiniz yüzlerce yerleşim yeri vardır. Bugün Bosna Hersek toprakları içerisinde yer alan Saraybosna, Zenica ve Mostar şehirlerinde Müslüman Boşnakların, Katolik Hırvatların ve Ortodoks Sırpaların aynı mahalledeki ibadethanelerinde dini vecibelerini yerine getirdiklerine şahit olabilirsiniz. Bu durum bile Balkanlar'daki hoşgörü atmosferini gözler önüne sermesi açısından önemlidir. Bu tutumundan dolayıdır ki Balkanlar'daki hiçbir tebaası Osmanlıya son yüzyıla kadar isyan etmemiş ve ona sadık kalmıştır.

Fatih Sultan Mehmet'in, Bosna Hersek'i fethi sonrasında buradaki papazlara verdiği ferman, Osmanlı hoşgörüsünün en güzel vesikalarından biridir. Boşnaklar, bu fermana Ahitnâme diyorlar. Fatih, verdiği fermanda, şunları söylüyor: "Nişanı-ı hümayun şu ki, Ben ki, Sultan Mehmed Han'ım; üst ve alt tabakada bulunan bütün halk tarafından şu şekilde bilinsin ki, bu fermanı taşıyan Bosna rahiplerine lütufta bulunup şu hususları buyurdum: Söz konusu rahiplere ve kiliselerine hiç kimse tarafından engel olunmayıp rahatsızlık verilmeyecektir. Bunlardan gerek ihtiyatsızca memleketimde duranlara ve gerekse kaçanlara emn ü aman olsun ki, memleketimize gelip korkusuzca sakin olsunlar ve kiliselerinde yerleşsinler; ne ben, ne vezirlerim ne de halkım tarafından hiç kimse bunlara herhangi bir şekilde karışıp incitmeyecektir. Kendilerine, canlarına, mallarına, kiliselerine ve dışardan memleketimize getirecekleri kimselere yeri ve göğü yaratan Allah hakkı için, Peygamberimiz Muhammed Mustafa hakkı için, yedi Mushaf hakkı için, yüz yirmi dört bin peygamber hakkı için ve kuşandığım kılıç için en ağır yemin ile yemin ederim ki, yukarıda belirtilen hususlara söz konusu rahip-

ler benim hizmetime ve benim emrime itaatkâr oldukları sürece hiç kimse tarafından muhalefet edilmeyecektir (Alparslan, 2008: 55).”

Bu ferman, Balkanların kılıç zoruyla değil, Osmanlı hoşgörüsüyle fet-hedildiğini göstermesi açısından önemlidir. Tarihî vesikalar ışığı altında meseleyi değerlendirdiğimizde, bu durumun Müslüman yöneticilerin bireysel müsamahasından çok, İslam’ın insan gerçeğine uygunluğuyla açıklanabileceğini görmekteyiz (Algül, 2010: 25). Yaratan’dan ötürü sevme ve paylaşma duygusu, Osmanlı’nın hüküm sürdüğü her yerde hissedilir bir durum olmuştur.

Osmanlı Sonrası Balkanlar

Modern anlamdaki ulus devletlerin yapılanma süreci ile milliyetçilik fikirlerinin yükselişi arasındaki zaman paralelliği tesadüfi değildir. Milliyetçiliği, bir nüfusun üyelerinin aynı genel topluluğa ait olduklarını düşündükleri simgelere ortak bağlılık duyguları (Giddens, 2012: 145) olarak tanımlamak mümkündür. Burada topluluk üyeleri için değeri olan ortak simgeler ve bu simgelerin toplum üyeleri üzerinde bir otorite oluşturuyor olması önemli bir husustur. Milliyetçilik ilkesinden yola çıkarak ulus devleti de, bir toplumun yöneticilerinin başarılı bir şekilde, şiddet araçları arasında sayılması mümkün olan ordu ve polis kontrolünü tek elde topladıkları ve bu gücü siyasi iradeyle beraber kullanmaları (Giddens, 2012: 144) olarak tanımlamak mümkündür. Ulus devlet insanların kendi geleceklerini millileştirilmiş politik mekanizmalar ve kurumlar çerçevesinde belirledikleri bir devlet modelini ifade etmektedir. Feodal yapıdaki sosyal ve siyasal bir yapılanmadan merkezîyetçi özellikleri ağır basan bir siyasî yapılanmaya geçişin bir diğer adı olan ulus devlet aynı zamanda aynı dili konuşan, aynı soydan gelen, aynı dine mensup, aynı kültüre ve tarihî geçmişe sahip, ortak düşmanı veya düşmanları bulunan bir insan topluluğunu da ifade etmektedir (Cebeci, 2008: 24). Milliyetçilik fikrinin ve ulus devlet anlayışının Avrupa’da top yekûn başta sosyal olmakla beraber, ekonomik, siyasi, askeri ve demografik gibi daha birçok konuda değişmelere ve kırılmalara zemin hazırladığını söylemek mümkündür. Avrupa’da meydana gelen bu değişim rüzgârından en çok etkilenen devletlerden biri de, özellikle Avrupa’nın içlerine kadar topraklarını genişletmiş olan Osmanlı olmuştur.

Daha önceden de ifade edildiği gibi, XX. yüzyıla gelindiğinde Balkan milletleri romantizm ve milliyetçilik akımlarının etkisiyle ve Avrupa devletlerinin kıskırtmasıyla yavaş yavaş Osmanlıdan ayrılarak bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Sınırları Avrupalı devletlerce çizilmiş yeni Balkan ülkeleri milli kimliklerini yeniden inşa edebilmek için ortaçağdaki sınırlarını yeniden kazanmak hayali peşine düşmüşlerdir (Akın; Çetin, 2011: 66). Fakat bu hayallerin bedeli, başta Balkan toplumları olmak üzere Osmanlıya çok pahalıya mal olmuştur. Bu noktada Osmanlı yönetimi tarafından korunmuş olan dinsel kurumlar, kurulan devletlerin her birinde siyasilerin elinde bir

araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Devlet yöneticileri homojen bir millet oluşturma gayretlerini, kendi halklarına haklı göstermek için dinsel imgeleri kullanmışlardır. Dinsel farklılığın siyasi bir temel olarak bu şekilde kullanılması, gerekli görüldüğünde ötekilere karşı asimilasyonun ve etnik temizliğin yolunu açmıştır. XIX. yüzyıldan günümüze kadar uygulanan bu politika sebebiyle Balkanlarda milyonlara varan ölümler meydana gelmiştir (Akin; Çetin, 2011: 66). Balkanların içinde buldukları bu durumda, bu sürecin önemli bir payı vardır.

Kimlik Kavramı, Balkanlar ve Kimlik Çatışması

Çok yönlü ve birçok şekilde tanımlanması mümkün olan kimlik kavramı, bizim ne olduğumuz, kendimizi nasıl tanımladığımız, biraz da nasıl tanımlandığımızla alakalı bir durumdur. Kimlik bizi ötekilerden ayıran ve bizi biz yapan değerler bütünüdür. Hayat karşısındaki tutumumuz ve eşya-ya hâkim olma biçimimiz olarak da tarif edebileceğimiz kültürle kimlik arasında bu bağlamda iç içe geçmiş sıkı bir ilişkiden söz etmek mümkündür.

Kimlik ve kültür kavramlarının ortak ifade biçimi olarak da tarif olunabilecek kültürel kimlik, kullandığımız dil, inancımız, milliyetimiz ve de hangi medeniyet dairesinde bulunduğumuzla ilgili bir durumdur. Meseleye bu yönüyle bakıldığında, kültürel kimliğin ortaya çıkışı hem çevresel yani dış hem de insani faktörlere bağlıdır demek kanaatimizce yanlış olmaz.

“Biz kimiz?” sorusuna verilecek cevap olarak da tanımlanması mümkün olan kültürel kimlik kavramı aynı zamanda kolektif bir anlam da içermektedir. Bu yönüyle kültürel kimliğin ferdi aşan, sosyal ve toplumsal bir boyuta sahip olduğunu söylemek mümkündür (Tacoğlu vd., 2012: 1947). Ayrıca ferdin, farklı özellikleri ile teşkilatlanmış insan toplulukları içinde yaşayabilme kabiliyetine sahip olması, topluluğu fertte temsil ettirmiştir (Erkal; Baloğlu, 1997: 174). Bu durum kültürel kimliğin yaşanılan toplum ve onun değerleriyle şekillendiğini göstermesi açısından önemlidir.

XIX. yüzyılda başta Avrupa ve ardından yayılarak tüm dünyada etkisini göstermeye başlayan romantizm ve romantik milliyetçilik akımlarının etkisi ile ulusal ruhun uyanması arasında önemli ilişki bir vardır (Çobanoğlu, 2010: 29; Ekici, 2010: 14-15). Bu dönemde, özellikle ulus devlet anlayışı ve bu duruma bağlı olarak devletlere kimlik kazandırma çabaları neticesinde yeni kimlik kuramlarının ortaya çıktığını görüyoruz. Bu kimlik kuramları arasında *primordialist*, yani verili kuram ile *kontrüktivist*, yani inşacı kuram en dikkati çeken kimlik kuramlarından ikisidir.

Primordialist görüşe göre din, dil ve kan bağı gibi nesnel öğeler verilidir ve kuşaktan kuşağa fazla değişmezler. Primordialist kuramcılar, bir ulusun ancak yukarıda ifade edilen bu temeller üzerinde var olabileceği görüşünü kabul ederler. Yine bu yaklaşımın savunucularına göre, insan aile içinde doğduğu gibi bir etnik topluluk içinde de doğar (Toker, 2009: 2). Bu yaklaşıma getirilen eleştirilerden en önemlisi değişmezlik ilkesine yöneliktir.

Başta göçlere bağlı kültürlerarası iletişim, asimilasyon politikaları, soykırımlar gibi tarihte yaşanan olayların bu değişmezlik ilkesiyle bağdaşmadığını söylemek mümkündür.

Kimlik kuramlarından bir diğeri de inşacı yani *kontrüktivist* görüş üzerine kuruludur. Bizlerin de, kimlik oluşumunda daha etkili olduğunu düşündüğümüz ve primordialist görüşe karşı olarak ortaya atılmış bu kurama göre kimlik, doğuştan kazanılan bir kavram olmamakla beraber, kültürel, tarihsel ve sosyal bir süreç sonunda inşa edilebilmektedir. Kültür dediğimiz olgu, etnik sınırlara bağımlı bir yapı değildir. Kültür değişebilir ve aynı zamanda gelişerek öğrenilebilir bir süreçtir. Bu nedenledir ki, bir etnik grubun tarihi serüveni yine o grubun kültürel tarihiyle özdeştir, demek bir yanlışlıktan ibarettir (Barth, 2010: 229).

Günümüzde, Balkanlar'daki en büyük sorunlardan biri de farklı kimliklere bağlı kimlik çatışmalarıdır. Balkan halkları arasında ortaya çıkan kimlik tanımlamalarında geçmişten günümüze kullanılan en önemli ölçüt; dil, etnik köken ve ırk değil, daha çok din unsuru olmuştur (Gökdağ; Dinçer, 2007: 191). Dolayısıyla, Balkan coğrafyasında var olmanın en önemli şartlarından biri olarak görülen milli kimlik meselesi bugün için gündemi hâlâ meşgul eden en önemli meselelerden biridir. Özellikle Osmanlı sonrası, primordialist bir yaklaşımla kendi milli kimliklerini daha da belirginleştirmeye çalışan Balkan milletleri, uyguladıkları politikalarla coğrafi bölgede yalnızlaşmaya ve arkasından siyasi bir çıkmaza doğru yol almışlardır. Geçmişte uzunca asırlar bir arada yaşama kültürüne sahip Balkan ülkelerinin bu durumu aslında biraz da kafa karıştırıcıdır. Geçmişte komşu olan, aynı müzikle coşup aynı ağıtla gözyaşı döken, benzer folklorik özelliklere sahip, benzer dilleri kullanan, kardeşçe ve barış içerisinde bir yaşamın tadını asırlar boyu çıkararak bu milletlere ne olmuştu da bu kadar katliamlar ve ölümler patlak vermişti? Aslında soruyu tersten de sorabiliriz. Nasıl olmuştu da bugün savaşıyor bu milletler, Osmanlı döneminde barış içerisinde yaşayabilmiştiler?

Osmanlı, Balkan milletleri üzerinde çok ciddi bir tesire sahipti. Bölgeye Osmanlı hâkimiyeti gelmeden evvel kimlik çatışması bölgede etkinliğini göstermekteydi. Bogomilist, Katolik ve Ortodoks kimlikler üzerinden süren savaşlar bölgede büyük bir huzursuzluk nedeniydi. Dolayısıyla Balkanlar'daki savaşlara ve ölümlere kimlik çatışmaları zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Balkanlardaki bu savaşlara, bir başka deyişle kimlik savaşları demek çok da yanlış olmaz. Özellikle etnik bölünmeler yüzünden meydana gelen ayrışmayla beraber kültürlerarası iletişim kanalları ciddi zarar görmüştür. Bu durumun doğal bir sonucu olarak da neredeyse çok kültürlülüğe dönüş arzusu en azından günümüz Balkanları için çok yakın görünmemektedir.

Balkanlar'da Kimlik Çatışmasından Kültürel Entegrasyona Türk Dili ve Kültürünün Önemi

Balkan toplumlarının farklı dini, etnik ve kültürel çeşitliliklerine rağmen bir arada yaşama tecrübesine fazlasıyla sahip olduğu biliniyor. Fakat uzun süren etnik ve dini çatışma ortamları bu toplumu oluşturan unsurlar arasında özellikle son dönemde ciddi kırılmalara neden olmuştur. Dolayısıyla bölge toplumları arasında yeniden diyalogu ve empatiyi canlı tutmak adına geçmiş dönemlerde bölgede birleştirici bir unsur olan Türk dili ve Türk kültürüne dolayısıyla da kültür diplomasisine yeniden bir misyon düşmektedir. Osmanlı mirasını paylaşan ve ulusal bağımsızlıklarını kazanmış ülkeler yeniden bu geleneği düşünmek zorundadırlar. Bunun düşünülmesinin nedeni geçmişi yeniden canlandırmak değil; geleceği daha yaşanılır ve barışçıl kılmak içindir. Türkçe ve Türk kültürü bölge için ortak kültürel bir mirastır. Türk kültürü üzerinden ortak bir Balkan medeniyetini oluşturan bölge toplumları için bu miras aynı zamanda geçmişlerinin hatırası niteliğini taşımaktadır.

Balkanlar'da yaşanan kültürel kimlik krizlerin temelinde baskın kültürlerin iktidar mücadelesi yatmaktadır. Balkanlar genel olarak ele alındığında, bu topraklarda her ulusun kolayca barınabileceğini söylemek çok kolay değildir. Zira daha önceden de ifade edildiği gibi, iç içe geçmiş etnik bir yapı, katı ve düşmanca bir milliyetçilik anlayışı, dış güçlerin bölgeye müdahalesi ve ekonomik geri kalmışlık bu bölgede tutunmayı her zaman zorlaştıran başlıca etkenler olmuştur. Zaten tarihsel deneyimler göstermiştir ki Balkanlar, hâkim bir otoritenin altında olmadan her zaman karmaşanın ve düzensizliğin başkenti olmuştur. Osmanlı geçmiş dönemlerde Balkanlar'daki bu otorite boşluğunu doldurmuş ve bölgedeki çatışmalara son vermiştir. Osmanlı dönemi içerisinde bu bölgesel kimlik çatışmaları yerini barışa ve uyuma bırakmıştır. Çünkü güçlü bir otoritenin ortaya çıkaracağı sonuç sadece barış ve istikrar değil, aynı zamanda bir arada huzur içinde yaşama atmosferi olmuştur. Osmanlı kültürüyle, yaşam biçimiyle bu topraklara nizam-ı alem düsturuyla düzen ve kalıcı bir istikrar ortamı hediye etmiştir.

Balkanlar'da bu kadar etnik ve dinî yapıya rağmen Osmanlı Devleti güçlü, adaleti ve hoşgörüsü sayesinde bölgeyi asırlarca kontrol etmiştir. Bu duruma paralel olarak, Osmanlı kimliği Balkanlar'da ortak bir üst kimlik olarak benimsenmiştir. Bu durum sadece üst ve baskın olan kültürün benimsenmesi olarak algılanmamalıdır. Eğer durum böyle olsaydı, Osmanlı bölgeden çekildikten sonra da Türk kültürünün de bölgeyi terk etmesi beklenirdi. Ama bu durumun aksine, Balkanların neresine giderseniz gidin, Türk kültür dinamikleri içerisinde yer alan dil, din, mimari, folklor, müzik, giyim kuşam, yeme içme gibi yaşama ait unsurların bölgede hâlâ canlı bir şekilde yaşatıldığına şahit olunabilmektedir (Alparslan, 2008: 4-5; Alp, 2009: 151). Bosna Hersek'te, Hırvatistan'da, Sırbistan'da, Bulgaristan'da, Yunanistan'da, Makedonya'da ve diğer Balkan ülkelerinde Türk kültür

mührünün izlerini rahatlıkla takip etmek mümkündür. Bu bölgede gittiğiniz her yerde bizleri camiler, bedestenler, medreseler, külliyeleler, çarşılar, köprüleler, çeşmeler, kervansaraylar (Reciç, 2011: 5; Alp, 2009: 161) karşılar ve adeta buraların Türk medeniyet dairesinde olduğunu gözle önüne serer.

Bugün Boşnakça'da, Sırpça'da, Hırvatça'da, Arnavutça'da ve diğler Balkan dillerinde binlerce Türkçe kelime günlük yaşamda kullanılmaktadır (Derjaj, 2010: 992-993; Reciç, 2011: 2-6). Osmanlı kültürü bu dönemde Balkan ülkeleri üzerinde kültürel açıdan baskın konumdadır; ancak diğler milletlerin kültürlerinden çeşitli unsurlar da Türk kültürüne girmiştir. Her kültür yabancı kültürel öğeleri kendi bünyesine katarak ve dönüştürerek zenginleşmiştir (Özdemir, 2003: 101). XX. yüzyılın başlarına kadar Balkanlar'da bir devlet dili olma özelliğini taşıyan Türkçe, bu coğrafyada tüm toplumlarca kabul gören bir iletişim unsuru olmuştur. Günlük yaşamlarında Türklerle devamlı iletişim ve etkileşim halinde bulunan Balkan halkları Türkçeyi öğrenmişlerdir. Yönetene duyulan saygı ve iletişim ihtiyacından kaynaklanan bu etkiyle beraber Türk diline ve kültürüne ait unsurlar zamanla diğler kültürlerde etkisini göstermiştir. Türkçe sadece günlük konuşma diline değil; bu halkların folkloruna, halk edebiyatına ve yazı dillerine kadar etkili olmuştur (Alparşan, 2008: 72; Hasan, 1997: 3)

Türkçe bu bağlamda Balkan milletleri arasında da bir üst dil olarak benimsenmiştir. Hem zenginliği hem de yönetenin dili olması sebebiyle Türkçe, Osmanlı'nın Balkanlar'da hüküm sürdüğü dönemlerde bir saygın dil olarak Balkan milletleri tarafından ilgi görmüştür (Xhanari, 2012: 5-7). Saygın kültürün taşıyıcı olan saygın dil Türkçe, Balkan milletlerini birbirine kenetleyerek ortak bir Balkan halk kültürünün oluşmasına zemin hazırlamıştır. Geçmiş dönemlerde Türk dili ve kültürü, Balkanlar'daki kimlik çatışmalarının son bulmasına zemin oluşturmuş ve yine bu ortak kültür ve dil üzerinden barışın ve huzurun yeniden tesisi noktasında önemli bir aktör olmuştur.

Burada bir hususa açıklık getirmede fayda vardır. O da bu dönemde yaşanan kültürel entegrasyonun Osmanlı kültürüne ve diline tabi olunarak asimileye uğramak olarak algılanmamasıdır. Çünkü Osmanlı döneminde yaşanan gelen kültürel entegrasyonun tam anlamı, Balkan milletlerinin bir uyum içerisinde, özelde kendi kültürlerini, genelde ise ortak Balkan kültürüne tabi olmalarıdır. Yoksa buradaki entegre ifadesinden tabi olmak anlamı çıkarılmamalıdır. Zaten Balkan milletlerinin kendi milli değerlerini korumaları ve günümüze kadar yaşatmaları bunun en güzel kanıtıdır.

Sonuç

Türk dili ve kültürü yüzyıllar boyunca Balkan dilleri ve kültürüyle etkileşim içerisinde olmuştur. Özellikle Osmanlı'nın Balkanlar'da hakimiyet kurmasıyla beraber bu güçlü devletin dili ve kültürü, Balkan halkları tarafından bir prestij dili ve kültürü olarak kabul edilmiştir. Güçlü devlete duyulan

saygı ve güven neticesinde yine Türk dili ve kültürü, Balkan halkları arasında bir üst Balkan kimliğinin oluşmasında etken bir rol oynamıştır. Balkanlar'da Türkçe ve Türk kültürü, farklı etnik gurupların ortak noktada buluştukları güvenli bir liman olmuştur. Bu bağlamda Osmanlının iki gövdesinden biri olan Balkanların, dil bilimciler, kültür tarihçileri ve de özellikle halk bilimciler tarafından çok yönlü olarak ele alınması gerektiği gerçeği dikkatlerden kaçmamalıdır.

Osmanlı coğrafyasının hangi noktası üzerinde durursak duralım orada mutlaka Osmanlı hoşgörüsünün farklılıkların hamisi olduğunu görürüz. Farklılıklar bu bağlamda Osmanlı coğrafyasında, birbiriyle uyum içinde olan bir gökkuşağı görünümü sergilemiştir. Günümüz Türkiye Cumhuriyeti, Balkanlar'da asırlar boyu düzen ve istikrar sağlamış olan güçlü ve gelenekçi bir imparatorluğun mirasçısıdır. Bu miras, tarihin ve kültürün giderek daha önemli hale geldiği günümüz dünyasında daha da sahiplenilmesi gereken bir değerler bütünüdür.

Geçmişe dayalı köklü bağlarımızın olduğu Balkanlar, bugün için bile Türk kültür ve dilinin canlı bir şekilde yaşatıldığı bir sahadır. Osmanlının bölgeden çekilmesinden sonra bile Türk kültür ve diline duyulan ilgi, bu bölge ile yeniden temasa geçmede genç Türkiye'nin elini güçlendirmektedir. Balkanlar, Osmanlı hinterlandı olması, Türkiye'nin Avrupa'ya açılan kapısı olması, kültürel ve tarihi bağlarımızın olması sebebiyle günümüz Türkiye'si için stratejik bir sahadır.

Kaynakça

- AKIN, Hatice; Hatice ÇETİN (2011). "Osmanlı Millet Sisteminin Balkanlar'da Etnik Kimliklerin Oluşmasındaki Rolü", *Balkanlar'da İslam Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri*, Bükreş, Romanya, 1-15 Kasım: 2006, IRCICA, İstanbul: 51-66.
- ALBAYRAK, Şenol (2005). *Bogomolizm ve Bosna Kilisesi*, Emre Yayınları, İstanbul.
- ALGÜL, Hüseyin (2010). "Medeniyetler İttifakı ve Kültürlerarası Diyaloga İslam Tarihi Açısından Genel Bir Bakış", *Birlikte Yaşama Kültürü ve Hoşgörü*, Öncü Basımevi, Ankara: 13-27.
- ALP, Suat (2009). "Balkanlar'da Osmanlı Dönemi Maddi Kültür Mirası", *Milli Folklor*, S. 84: 151-161.
- ALPARSLAN, Şenol (2008). *Bosna'da Türk Kültürünün İzleri*, Genel Kurmay Ataşe ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- BARTH, Fredrik (2001). *Etnik Gruplar ve Sınırları: Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu*, Çev. Ayhan KAYA, Seda GÜRKAN, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- CEBECİ, Kemal (2008). "Küreselleşme Bağlamında Ulus Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü", *Sayıştay Dergisi*, S. 71: 23-39.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2010). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayıncılık: Ankara.

- ÇOLAK Kamil; Numan ELİBOL (2011). "Balkanlar'da Birlikte Yaşama Tecrübesi: Rusçuk Örneği", *Balkanlar'da İslam Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri*, Bükreş, Romanya, 1-15 Kasım: 2006, IRCICA, İstanbul: 313-331.
- DERJAJ, Adriatik (2010). "Arnavutça Türkçe Dil İlişkileri", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Vol. 18/3: 991-996.
- EKİCİ, Metin (2010). *Halk Bilgisi Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Geleneksel Yayıncılık, Ankara.
- ERKAL Mustafa E.; Burhan BALOĞLU (1997). *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*, Dergâh Yayınevi, İstanbul.
- GIDDENS, Anthony (2012). *Sosyoloji Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*, Çev. Ülgen Yıldız BATTAL, Siyasi Kitapevi, Ankara.
- GÖKDAĞ, Bilgehan Atsız; Aslıhan DİNÇER (2007). "Balkanlar'da Dil ve Kimlik", *Balkanlar El Kitabı*, Dil ve Edebiyat, C. III, Vadi Yayınları, Ankara: 119-222.
- HASAN, Hamdi (1997). *Makedonya ve Kosova Türklerinde Kullanılan Atasözleri ve Deyimler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- İNALCIK, Halil (1954). "Ottoman Methods of Conquest", *Studia Islamica*, No: 2: 103-129.
- KARPAT, H. Kemal (1992). "Balkanlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul: 25b-32c.
- KUTLU, Sacit (2007). *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- MANTRAN, Robert (1992). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Server TANİLLİ, Say Yayınları, İstanbul.
- MAZOWER, Mark (2001). *The Balkans*, Phoenix Press, London.
- ORUÇ, Zülküf (2011). *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk Çerçevesinde Balkan Türklerinin Kimlik ve Yönetim Sorunları Kosova ve Makedonya Örneği*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- ÖZDEMİR, Nebi (2003). "Makedonya Folkloru Hakkında İki Kitap", *Dünya Halkbilimi Çalışmaları Tarihi*, Haz: Gülin Öğüt EKER, M. Öcal OĞUZ, Nebi ÖZDEİR, Milli Folklor Yayınları, Ankara: 101-107.
- RECİÇ, Şeyla (2011). *Boşnakçada Kullanılan Türkçe Kelimeler ve Bunların Değerlendirilmesi*, Zenica Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayınlanmamış Bitirme Tezi).
- SLOANE, William M. (1987). *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*, Çev. Sibel ÖZDURAN, Süreç Yayınları, İstanbul.
- TACOĞLU, Tuğça POYRAZ; Gülay ARIKAN; Âdem SAĞIR (2012). "Boşnak Göçmenlerde Göç ve Kültürel Kimlik İlişkisi: Fevziye Köyü Örneği", *Turkish Studies*, Vol. 7/1: 1941-1965.
- TODOROVA, Maria (2010). *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek*, Çev. Dilek ŞENDİL, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TOKER, Mehmet Şevki (2009). *Etnik Milliyetçilik Sorunları ve Birleşmiş Milletler*, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- XHANARİ, Lindita (2012). "Osmanlı Balkana 'Elveda Rumeli' Dedi, Ama Balkandaki Diller Türkçe Kökenli Sözcüklere 'Elveda' Demedi", *Balkan Özel Sayısı*, *Motif Akademi*, İstanbul: 5-12.